

ACADEMIA ROMÂNĂ

Comitetul Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii

– Divizia de Istoria Științei –

STUDII ȘI COMUNICĂRI/DIS

Vol. XV/2022

Editura MEGA

STUDII ȘI COMUNICĂRI / DIS

Vol. XV / 2022

STUDII ȘI COMUNICĂRI/DIS

– publicație fondată de acad. Gleb Drăgan –

REDACȚIA:

Director: dr. Dumitru MURARIU
membru corespondent al Academiei Române

Consilier editorial: dr. Valentin MARIN

Redactor șef: Acad. Mihail-Viorel BĂDESCU

Redactor șef adjunct: dr. Tiberiu TĂNASE

Secretar de redacție: C.Ș. Mirela-Adriana ANGHELACHE

Colegiul de redacție: Viorela-Valentina DIMA, Edith-Mihaela DOBRESCU, Emilian M. DOBRESCU, Dan GÎJU, Emil HEDEȘIU, Marian MOȘNEAGU, Alba-Iulia-Catrinel POPESCU, Nicolae ROTAR, Narcis ZĂRNESCU.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine autorilor

Adresa redacției:

Calea Victoriei, nr. 125, camera 31, sectorul 1 București, cod 010071

Adresa web: <http://www.studii.crifst.ro>

Administrator pagină web: Andrei Lămureanu

ACADEMIA ROMÂNĂ
Comitetul Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii
– Divizia de Istoria Științei –

STUDII ȘI COMUNICĂRI / DIS

Vol. XV / 2022

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca, 2022

Revista este inclusă în baza de date internațională CEEOL

© Autorii, 2022

Responsabilitatea conținutului, interpretărilor și părerilor
exprimate în paginile revistei revine exclusiv autorilor.

ISSN 1844 – 9220
ISSN-L 1844 – 9220

Editura MEGA
Cluj-Napoca
e-mail: mega@edituramega.ro
www.edituramega.ro

*În memoria dlui col (r) dr. ist. Valentin MARIN,
cel care a însuflețit această revistă*

CUPRINS

157 DE LA NAȘTEREA LUI DRAGOMIR HURMUZESCU
100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI EDMOND NICOLAU
150 DE ANI DE LA MOARTEA LUI ION HELIADE RĂDULESCU

Filofteia REPEZ, Nicolae-Florin PRUNĂU Omagiu savantului român Dragomir Hurmuzescu.....	19
Stan PETRESCU Dragomir Hurmuzescu, remarcabil fizician, inventator, profesor și ctitor al radiofoniei românești.....	35
Eufrosina Otlăcan Edmond Nicolau, 100 de ani de la naștere.....	47
Eufrosina OTLĂCAN Ion Heliade Rădulescu, ctitor al Școlii românești.....	53

EVOCĂRI

Valentin-Stelian BĂDESCU Medici musceleni de altădată – Ovidiu Vlădescu, un medic al unor vremuri demult apuse.....	61
Curcă DUMITRU File din istoria Facultății de medicină veterinară din București. Partea a II-a: 100 de ani de la transformarea Școlii superioare de medicină veterinară în Facultatea de medicină veterinară, arondată între anii 1921 și 1948 Universității din București.....	99
Iorgu PETRESCU, Angela PETRESCU Grigore Antipa – Raportul prezentat în fața Academiei Române despre activitatea sa în timpul ocupației străine a Bucureștilor din Primul Război Mondial	145

Stan PETRESCU Take Ionescu în diplomația și viața politică românească, la cumpăna dintre secolul 19 și începutul secolului 20.....	153
Daniela-Amby OSTAFE, Laura-Alexandra OSTAFE, Laurențiu-Norocel OSTAFE Academician Ana Vasilichia Aslan, inventatoarea produsului Gerovital H3 – Realizare de excepție în știința românească.....	171

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Mirela-Adriana ANGHELACHE Scara Richter, celebra scară de măsurare a mărimii cutremurelor. Istoric și descriere.....	193
Emilian M. DOBRESCU, Edith Mihaela DOBRESCU Influența COVID-19 asupra copiilor și tinerilor – Perspective ale organizațiilor internaționale.....	207
Ștefan GHEORGHE Starea de drept și starea de fapt în România anilor 1944–1947. Considerații privind schimbarea formei de guvernământ a României la începutul regimului comunist.....	215
Eugen SITEANU Șapte secole de generare și regenerare a strategiei acțiunilor rapide	227
Tiberiu TĂNASE Puncte de vedere privind asasinarea marelui istoric român Nicolae Iorga, membru al Academiei Române. Implicarea poliției legionare și a Corpului Muncitoresc Legionar (CML) în asasinat.....	237
Narcis ZĂRNESCU Creierul, câteva procente epistemice. O foarte scurtă istorie a neuroștiințelor. Excurs bibliografic.....	249

PERSONALITĂȚI

Gabriela ANDREI, Mircea-Dragomir ANDREI Dr. Carol Paul Karácsonyi la 80 de ani.....	265
--	-----

Ioan Codruț LUCINESCU Mitiță Constantinescu, susținător constant al industrializării României în perioada interbelică.....	283
<u>Marian Traian GOMOIU</u> , Sanda MAICAN, Dumitru MURARIU Două personalități ale biologiei românești – Profesorul Mihai Băcescu și discipolul său, Marian-Traian Gomoiu.....	295
Ioana PETCU, Andreea Florina RADU, Tiberiu TĂNASE Aspecte mai puțin cunoscute din viața și activitatea lui Henri Coandă.....	309
Alin M. OLĂRESCU Nicolae P. Leonăchescu și Julius Natterer, două modele de organizare a memoriei.....	335

VARIA

Ionel Aurelian COTOBAN Durustorum – Constantiniana Daphne, punte peste Dunăre – Cale a sfinților.....	363
--	-----

SEMNAL EDITORIAL, RECENZII

Mirela Adriana ANGHELACHE Maria Boștenaru Dan (ed.): Heritage, Landscape and Restoration of Historical Gardens (Patrimoniul, Peisajul și Restaurarea Grădinilor Istorice).....	373
Mirela-Adriana ANGHELACHE Ioan Munteanu: „Stradele Brăilei”, „Stradele Brăilei II”, „Piața Traian – kilometrul zero. Povestea unei străzi – Regala”	377
Adrian BAVARU Alexandru Ș. Bologa: Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare Marină „Grigore Antipa” Constanța – Repere.....	383
Valentin-Stelian BĂDESCU Mihail-Nicolae Stanca: Mihail Eminescu și adevărul Sfintei Scripturi, Vol. I și II.....	389

Alexandru Ș. BOLOGA

Tiberiu Tănase (coord.): Ovidiu Boureanu, Petru Ștețcu – Democrație vs.

Totalitarism (manual)395

IN MEMORIAM

Viorel BĂDESCU

Dr. Valentin Marin – o viață dedicată profesiei și Comitetului Român de

Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii.....401

Alin M. OLĂRESCU

Valentin Marin – Un militar de carieră și istoric în slujba Comitetului

Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii al Academiei Române....417

Eugen SITEANU

Omagiu adus domnului dr. Valentin Marin.....427

Mărturii despre domnul dr. Valentin Marin.....431

TAKE IONESCU ÎN DIPLOMAȚIA ȘI VIAȚA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ, LA CUMPĂNA DINTRE SECOLUL 19 ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI 20

Stan PETRESCU¹
stan.petrescu@gmail.com

ABSTRACT: In the foreign policy, Take Ionescu pursued the national interest that he hoped would be fulfilled with the good will and support of France and England. A favorite theme in this regard is the achievement of the Balkan confederation. A supporter of the Entente, Take Ionescu spoke in favor of Romania's neutrality at the beginning of the First World War. After the government resigned on January 26, 1918, refusing to accept the consequences of an enslaving peace with the Central Powers, he preferred to go abroad, to Paris. In 1920, Take Ionescu agreed to be part of the government led by Alexandru Averescu, where he carried out a good government activity, the name of Take Ionescu being linked to the completion of the Little Entente. As a diplomat, he was the most authoritative exponent of Romanian diplomacy in the period immediately following World War I, militating for the creation of a system of alliances in Central Europe and the Balkans, as well as the creation of a block "from the Baltic to the Aegean Sea", to oppose any revisionist actions.

KEYWORDS: Take Ionescu, diplomacy, foreign policy, alliances, political activity, revisionism.

1. Politica externă a României între 1878 și 1914

Evenimentele extrem de importante care au precedat și acelea care s-au succedat Unirii de la 1859 sunt legate de elaborarea Constituției și a codurilor, instaurarea dinastiei străine, prevăzute în hotărârile Divanurilor Ad-hoc, organizarea și consolidarea puterii armate; toate acestea au contribuit, major, la valorizarea statutului internațional al Principatelor-Unite.

¹ General de brigadă (r.), prof. univ. dr., membru asociat al Diviziei de Istoria Științei a Comitetului Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii (CRIFST) al Academiei Române.

Se constată cu ușurință faptul că aproape niciun element de tutelă internațională nu se mai exercita în acest areal deoarece au fost topite în noua Românei, un nou actor statal, așezat la Porțile Balcanilor, stat care, fără acceptul vreunei puteri, participa la viața internațională a statelor suverane, putând astfel semna, în nume propriu, unele documente și convenții internaționale: Convenția Uniunii Telegrafice Europene și a Crucii Roșii – în 1868, Convenția de Navigație cu Rusia – în 1866, Convenția Comercială cu Austro-Ungaria – în 1878, o alta cu Germania – în 1877 etc.

România va avea recunoaștere deplină a capacității sale juridice internaționale, prin Tratatul de la Berlin din 13 iulie 1878, nu înainte de a fi trecut printr-o vamă crudă de sânge în Războiul ruso-româno-turc de la 1877–1878 și după ce, la 10 mai 1877, Corpurile Legislative Române și-au proclamat Independența față de Turcia.

Cu toate acestea, ca urmare a ciocnirii dintre imperiile vecine de la Est, Sud și Vest, se va pierde Sudului Basarabiei, cu încălcarea flagrantă a Convenției Ruso – Române din 4/16 aprilie 1877, care autorizând trecerea trupelor rusești spre Balcani, garanta „drepturile politice și integritatea teritorială a Statului Român”². Evident că pierderea a fost dureroasă pentru tânărul stat român. Carol I, în memoriile sale³, ne arată plin de amărăciune „că numai silită de hotărârea Marilor Puteri și spre a nu fi o piedică la întărirea păcii, Camera împuternicește guvernul să se supună voinței întregii Europe, retrăgând autoritățile civile și militare din Basarabia”. În schimb, România reprimește vechea posesiune a lui Mircea cel Bătrân, Dobrogea, cel de-al doilea plămân al țării, după cum se exprima Domnitorul Carol I. După obținerea Independenței și a statutului de suveranitate, România își va intersecta interesele sale cu cele internaționale și i se va recomanda să recunoască egalitatea cultelor, egalitatea drepturilor civile și politice, acces la serviciile publice și la profesiuni pentru absolut toți locuitorii țării, fără deosebire de credință sau confesiune, ca o formă

² Așa se face că marele duce Nicolae, care nu avea decât o atitudine de desconsiderare pentru armata română, îngrămădit de turci (8/20 iulie 1877), adresa principelui Carol al României, următoarea telegramă: „Venez a notre secours! Passez le Danube ou vous voulez, comme vous voulez, sous quelles conditions vous voulez, mai venez a notre secours au plus vite. Les Turcs nous abiment, la cause chrétienne est perdue”. Sursa: *Rezbelul Orientale*, Editura lui Paul Ciselar, Gratz, 1879, p. 465. „Veniiți în ajutorul nostru! Treci Dunarea pe unde vei voi, cum vei voi și sub ce condițiuni vei voi, numai vino cât mai curînd în ajutorul nostru. Turcii ne-au prăpădit, cauza creștină este pierdută.”

³ 30 septembrie 1878.

de protecție a minorităților, sarcini și recomandări care la finele Primului Război Mondial au fost înscrise în tratatele de pace, pe care România le-a semnat, modificări care vor opera și în art. 7 din Constituția de la 1879.

Urmare unei activități diplomatice dinamice, recunoașterea suveranității noastre este deplină, aceasta fiind câștigată pe câmpul de bătaie, fapt ce va conduce la consolidarea noului statut juridic al statului, prin proclamarea la 10 mai 1881 a Regatului, astfel că noua formă de guvernământ monarhică a trezit dorința de reîntregire a tuturor românilor din afara granițelor, aceștia luptând pentru deznaționalizare și unirea cu țara mamă. România își va spori, în acest mod, prestigiul pe plan internațional.

Ca o măsură de apărare în fața imperialismului rusesc, s-a purces la încheierea unui tratat de alianță defensivă cu Puterile Centrale, tratat secret încheiat în anul 1883 și criticat, ca nefiresc, deoarece o mare populație de români trăia sub Monarhia Habsburgică. În ciuda acestui fapt, Regatul României, nu s-a manifestat ca dezinteresat de soarta acestor români și nu și-a dezmințit dorința arzătoare de a reface pământul Vechii Dacii, pământul latinilor de la Dunăre, cum ne pomeneau ziarele occidentale.

Conștiința națională și deșteptarea spiritului național a românilor transilvăneni sunt în creștere absolută, imposibil de oprit, chiar și după faimosul proces de la Cluj, între 14 și 25 mai, proces politic intentat de guvernul maghiar „memorandiștilor”, unde sunt dictate 14 condamnări la închisoare, iar guvernul maghiar va interzice activitatea Partidului Național Român.

În cele din urmă, cel care îi va grația pe memorandiști, la 19 septembrie 1895, va fi însuși împăratul Franz Joseph, ca urmare a presiunii imense la care era supus din partea opiniei publice, dar și datorită intervenției diplomatice a regelui Carol I pe lângă Curtea de la Viena⁴. Dorința Regelui Carol I de pregătire a Unirii tuturor românilor devenise o realitate vie, realitate care va cere noi străduințe și noi sacrificii de sânge. Primul Război Mondial va produce declicul Marii Unirii atât în conștiința românilor liberi cât și în a acelor subjugăți.

Tratatul de alianță cu Austro-Ungaria din 1883, reînnoit la 5 februarie 1913 devine caduc, prin neproducerea efectului „casus foederis” (caz pentru alianță), deoarece Austro-Ungaria nu era atacată din exteriorul frontierelor sale. Așa că România se va alătura Puterilor Antantei care

⁴ <https://glasul.info/2015/05/25/in-25-mai-1894-au-fost-condamnati-la-cluj-memorandistii/>, accesat la data de 30.05.2022

lupta pentru cauza naționalităților, prin declarația sa de război, notificată Austro-Ungariei la 14/27 august 1916. *Începând cu această dată, Armata mobilizată a României, va fi dislocată și dispusă pe un front⁵ foarte larg (aproximativ 600.000 de militari, din care 420.000 numai pe frontul transilvănean), 1.500 km, pe crestele Carpaților, de la Vatra Dornei și până la Baziaș, acoperind peste 64 de pasuri și trecători⁶. Frontul pe care era dispusă armata română era unul foarte larg (aproximativ 600.000 de militari, din care 420.000 numai pe frontul transilvănean, pe 1.500 km, în raport cu frontul franco-englez, de pildă, unde, pe o întindere de 700 km se aflau patru milioane de oameni, sau frontul rus, de la Riga la Dorna, 1.500 km, pe care numai în linia întâi se aflau tot patru milioane de oameni!), determinat, în bună măsură de poziția strategică dificilă a României.*

Odată cu intrarea în secolul al XX-lea, contextul internațional suferă o serie de schimbări. Mai întâi se încheagă al doilea bloc militar, Tripla Înțelegere, dintre Marea Britanie, Franța și Rusia. ANTANTA este denumirea blocului militar și politic format în anii 1904–1907 și îndreptat împotriva Triplei Alianțe.

Austro-Ungaria, în anul 1908, grăbește procesul de deznaționalizare în imperiu prin anexarea Bosniei și Herțegovinei și promulgă noi legi care îi afectează și pe românii transilvăneni. Apoi vine în sprijinul Bulgariei, pentru anexiuni teritoriale în Balcani.

Însă războaiele balcanice din 1912–1913 subliniază limpede o schimbare a politicii externe românești, pliată pe interesul național. Dacă în primul război balcanic (1912 – Grecia, Serbia și Bulgaria înfrâng Turcia), iar România rămâne neutră, în cel din 1913, România va intra în război împotriva Bulgariei și a politicii duse de Austro-Ungaria în Balcani. Prin pacea de la București, în 1913, se reliefează rolul jucat de România în zonă, astfel că Bulgaria, aliatul Austro-Ungariei, este forțată să cedeze României Cadrilaterul (județele Dârstor și Caliacra).

Apropierea României față de Triplă Înțelegere era grăbită de încercările monarhiei dualiste de a controla Comisia Dunării, de politica dură de deznaționalizare a românii transilvăneni, de războiul vama declarat

⁵ Document aflat pe adresa de internet <https://historia.ro/sectiune/general/armata-romana-in-preajma-primului-razboi-mondial-569500.html>, accesată la data de 30.05.2022.

⁶ Document aflat la adresa https://ro.wikipedia.org/wiki/Categorie:Trecători_din_Carpati, accesat la data de 30.05.2022.

României după încetarea existenței Convenției comerciale dintre cele două țări, în anul 1885, și a actului de pedepsire de către autoritățile austro-ungare a memorandiștilor de la Cluj etc. La rândul ei, Tripla Înțelegere era tot mai interesată de atragerea României în sfera ei de influență, printr-o serie de investiții în industria petrolului, vizite a unor delegații și misiuni militare la București.

O altă cumpănă dramatică, ținând cont de contextul politico-militar al vremii, pe care o va traversa România, este aceea de a fi încheiat Tratatul de la București din 7 mai 1918⁷, cu consimțământul Aliaților (care ne oferea mai mult sfaturi decât ajutor material), fiind copleșită de forțele inamice și părăsită de Rusia. Acest Tratat nu a fost niciodată valabil, în drept, nefiind ratificat de Parlament, fiind socotit în dreptul internațional, ca nul, ca un tratat care încălca cele mai sacre drepturi ale statului român. În noiembrie 1918, România reintră în război, amplificând ideea de unire a tuturor românilor într-un Stat Român Reîntregit. Războiul, cu toate efectele sale, amplifică ideea Unirii pe baza principiului wilsonian al autodeterminării naționalităților și a aspirațiilor celor mai înalte ale tuturor românilor de desăvârșire a unității naționale. Se dă startul istoricelor hotărâri naționale. Astfel hotărârea Sfatului Țării de la Chișinău din 27 martie decide aducerea Basarabiei la Patria Mamă, Adunarea Națională de la Cernăuți hotărâște la 28 noiembrie 1918 alipirea Bucovinei la România (în mod necondiționat și pentru veșnicie), considerând că de la crearea Principatelor Române, Bucovina a fost parte a Moldovei și că în anul 1774 i-a fost răpită prin trădare și lipită de coroană habsburgică. Sublimul acestui uriaș act istoric va fi trăit de toți românii cu ocazia Marii Adunări de la Alba Iulia din

⁷ Tratatul preliminar de pace cu Puterile Centrale – numit și Tratatul de la Buftea sau Pace de la Buftea, a fost un acord internațional încheiat între guvernul român și guvernele Triplei Alianțe, având ca obiect principal încetarea stării de beligeranță pe Frontul Român, pe timpul Primului Război Mondial. Tratatul a fost semnat la 20 februarie/5 martie 1918 la Buftea. Din partea română a fost semnat de Constantin Argetoianu, iar din partea Puterilor Centrale de Richard von Kühlmann, Ottokar Czernin, Talaat Pașa și Nicola Momcilov. Preambulul tratatului consemna denunțarea unilaterală de către Puterile Centrale a Armistițiului de la Focșani la 2 martie 1918 și acordarea unui ultimatum de trei zile Guvernului României pentru încheierea păcii. De asemenea, luând act de răspunsul pozitiv al părții române, prin prezența la negocieri, decide prelungirea stării de armistițiu cu paisprezece zile, începând de la 5 martie 1918, ora 12 amiază, cu un drept de denunțare în termen de trei zile. Au fost stabilite 9 puncte pe baza cărora urma să se încheie tratatul de pace, în termenul de 14 zile agreeat. Sursa: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Tratatul_preliminar_de_pace_al_Romaniei_cu_Puterile_Centrale_\(1918\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Tratatul_preliminar_de_pace_al_Romaniei_cu_Puterile_Centrale_(1918)).

1 Decembrie 1918, când aceasta decretează unirea tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească și a tuturor teritoriilor locuite de aceștia, cu România. Astfel statul român reîntregit își dobândește o nouă fizionomie politico – juridică, urmare voinței colective a națiunii și a marilor sacrificii de sânge ale acesteia aduse în timpul Primului Război Mondial. Urmează tratatele de pace și recunoașterea Marii Uniri. Istoricul american Charles Seymour constată: „Când se deschidea Conferința păcii, Imperiul Austro-Ungariei nu mai era decât o instituție care aparținea trecutului (...). În mai puțin de o lună, cimentul artificial care unea elemente disparate ale Imperiului se împrăștiase, fidelitatea către Împărat dispăruse și supremația germanilor și maghiarilor fusese măturată (...). În Transilvania românii erau primiți ca eliberatori”⁸.

Tratatele de pace de la Paris nu au avut ca misiune crearea unui stat român, întregit teritorial, ci au sancționat o realitate vie, Marea Unire fiind rezultatul unei evoluții istorice și a unor străduințe seculare ale întregii națiuni române. Unitatea geografică a Vechii Dacii s-a păstrat datorită limbii comune, nealterate de două mii de ani, obiceiurilor, tradițiilor comune și legăturilor de sânge, imperiile de la Est, Vest și Sud neputând să oprească libertatea de mișcare a românilor în spațiile lor de referință.

Profesorul Jaques Ancel⁹ recunoaște că „Tratatele de Pace din 1919–1920, fără a crea ceva în ceea ce privește statutul teritorial și politic al României noi, nu au făcut decât să recunoască și să înregistreze în texte de drept internațional pozitiv, această creațiune logică, organică și de caracter definitiv, a națiunii române”¹⁰.

Desăvârșirea unității naționale a României a dobândit recunoașterea internațională prin Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye, cu Austria, care consfințește unirea Bucovinei cu România (10 septembrie 1919), prin Tratatul de la Trianon cu Ungaria – care recunoaște unirea Transilvaniei și

⁸ *Enciclopedia României*, vol I, Imprimeria Națională, București, 1938, p. 983.

⁹ Jacques Ancel (n. 22 iulie 1879 – d. 1943) a fost istoric francez, membru corespondent al Academiei Române. A fost profesor de geografie politică la Institutul de Înalte Studii Internaționale și director la Biblioteque d'Histoire et de Politique din Paris. A făcut cunoscută în Europa geografia politică a României. A scris mai multe cărți de specialitate, publicate. Una dintre cărțile sale a fost prefațată de Nicolae Iorga, pe ale cărui lucrări s-a bazat când a scris despre România. A fost ales membru corespondent al Academiei Române la 27 mai 1932. Sursa: http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Jacques_Ancel, accesat la data de 30.05.2022

¹⁰ Ibidem, *Enciclopedia României*, vol I.

a Banatului cu România (4 iunie 1920) și prin Tratatul de Pace de la Paris, prin care principalele puteri aliate admiteau expres unirea Basarabiei cu România (28 octombrie 1920).

Tratatul de la Trianon s-a înscris în seria documentelor internaționale încheiate la finalul Primului Război Mondial, alături de tratatele de pace semnate între puterile Antantei și Germania (Versailles, 28 iunie 1919), Austria (Saint-Germain-en-Laye, 10 septembrie 1919), Bulgaria (Neuilly, 27 noiembrie 1919) și Turcia (Sèvres, semnat la 10 august 1920, înlocuit cu Tratatul de la Lausanne din 24 iulie 1923).¹¹

Aceste acte juridice internaționale au fost inspirate din principiul naționalităților, pe care ele înțeleg să-l aplice sub forma sa activă sau pasivă și consacrand legitimitatea noilor frontiere ale României, adică găsindu-le conforme cu comandamentele acestui principiu, prin aceasta le proclamă acoperite și de protecția noului drept al ginților. Căci acesta recunoaște statului național un drept de revendicare, de a atrage la sine porțiunile din corpul națiunii supuse unor stăpâniri străine, iar acestora le recunoaște dreptul de a se integra statului lor național, anterior existent.¹²

2. Take Ionescu în Diplomația românească, la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX¹³

De la întoarcerea sa în țară, anul 1881, în urma studiilor de drept la Paris, absolvite cu *magna cum laude*, și până la încetarea sa din viață în anul 1922, Take Ionescu (foto nr. 1) avea să facă parte și să se implice neîncetat în procesul de dezvoltare economică, diplomatică și politică a României, contribuind substanțial la evoluția Regatului Român spre drumul desăvârșirii României Mari. În toată această perioadă și-a păstrat un loc proeminent în politica țării, deținând pe rând portofoliile de ministru al Cultelor și instrucției publice (1891–1895, 1899–1900), ministru al Finanțelor (1900, 1904–1907), ministru de Interne (1912–1914), ministru de Stat (1916–1917), vicepreședinte al Consiliului de miniștri (1917–1918), ministru de Externe (1920–1921) și președinte al Consiliului de miniștri (1921–1922).

¹¹ <https://www.romfilatelia.ro/ro/tratatele-de-pace-de-la-paris-1919-1920/>, accesat la data de 30.05.2022.

¹² *Ibidem*, *Enciclopedia României*, vol I.

¹³ <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/istorici-si-diplomati-xiv-previziunile-lui-take-ionescu-de-dr-alexandru-popescu-13162020>, accesat la data de 30.05.2022.

Foto nr. 1 – Tache Ionescu¹⁴

Dintre toți oamenii politici ai vremii, Take Ionescu a fost cel care, în oricare din ipostaze se afla, în guvern sau în opoziție, a întreținut cele mai strânse legături cu miniștrii, diplomații și corespondenții de presă acreditați la București, și a întreprins numeroase călătorii în străinătate, în căutarea de contacte și relații în tabăra Antantei, preocuparea sa de căpătâi fiind aceea de a deschide României, printr-o atentă diplomație, calea spre realizarea unității sale politice.

În politica externă a României, până la Primul Război Mondial, Take Ionescu se evidențiază în schimbarea viziunii sale, în afaceri externe, datorită multiplelor sale contacte și relații diplomatice întinse, de pe urma cărora constată că realizarea idealului național se va putea face doar alături de forțele Antantei. Cariera sa politică se suprapune peste cumpăna dintre aceste secole și cariera diplomatică va începe prin participarea sa la Conferința de Pace de la București, care a încheiat al Doilea Război Balcanic.

La 14 octombrie 1912 se formează al doilea cabinet al lui Titu Maiorescu, cu Take Ionescu deținând funcția de ministru de interne, precum și unele atribuții de politică externă, guvernul fiind preocupat de frământările înregistrate în zona balcanică, în urma căreia România își va mări teritoriul prin alipirea Cadrilaterului dobrogean. După războiul balcanic și încheierea Păcii de la București, guvernul prezidat de Titu Maiorescu se va retrage pentru a face loc guvernului liberal condus de Ion I. C. Brătianu ce urma să implementeze noul său program de reforme.

¹⁴ sursă: Wikipedia

În octombrie–noiembrie 1913, pacea încheiată la București părea periclitată de imposibilitatea încheierii unei înțelegeri între greci și turci în vederea împărțirii insulelor din Marea Egee și administrarea acestora. La cererea lui Elefterios Venizelos, prim-ministru al Greciei în perioada 1910–1915, Take Ionescu va media încheierea păcii dintre Turcia și Grecia, împiedicând astfel reizbucnirea unui nou conflict în zona balcanică. Misiunea de mediere pacifistă a lui Take Ionescu a reliefat rolul și prestigiul pe care ajunsese să-l dețină România în zonă. Acțiunea diplomatică a lui Take Ionescu a însemnat, de asemenea, și un mare succes diplomatic al omului politic român. După încheierea păcii de la Atena, Primăria capitalei elene i-a acordat lui Take Ionescu titlul de cetățean de onoare, iar rectorul universității din Atena îi acorda diploma de doctor al instituției, distincție primită până atunci numai de William Gladstone¹⁵ și Georges Clemenceau¹⁶.

Politica de pace în Balcani, favorizată și susținută în 1912–1913 de Take Ionescu, se va izbi de nebunia războinică a politicii austro-ungare, care, după cum era de așteptat, a căutat prin toate mijloacele o revanșă necesară prestigiului său. Cercurile politice austro-ungare urmăreau cu consecvență planurile expansioniste în Peninsula Balcanică. Anexarea Bosniei și Herțegovinei, diversele presiuni asupra Serbiei exercitate fie direct, fie prin intermediul unor forțe politice extremiste bulgare, îndeosebi în perioada războaielor balcanice, încercarea de declanșare a războiului mondial după Pacea de la București din 1913, constituie dovezi incontestabile ale unei orientări certe spre agresiune a Austro-Ungariei. Pretextul pentru invadarea Serbiei l-a constituit asasinatul de la Sarajevo din 28 iunie 1914, în urma căruia Austro-Ungaria, susținută și de Germania, va trimite acel infam ultimatum Serbiei. Fin analist politic și cunoscător al realităților politice internaționale, Take Ionescu va preconiza cu mare exactitate care vor fi urmările războiului mondial ce se declanșase asupra umanității.

Take Ionescu presupunea mai întâi „o reînviere a urii dintre națiuni cum n-a mai fost de veacuri”; apoi, *o mișcare precipitată spre ideile de*

¹⁵ William Ewart Gladstone a fost de patru ori prim-ministru britanic și unul dintre cei mai importanți politicieni britanici din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. https://en.wikipedia.org/wiki/William_Ewart_Gladstone.

¹⁶ Georges Benjamin Clemenceau a fost un jurnalist, om politic și om de stat francez al Republicii a Treia. Ca unul dintre reprezentanții de frunte ai Partidului radical de stânga, a fost prim-ministru francez între 1906 și 1909 și din nou între 1917 și 1920. https://en.wikipedia.org/wiki/Georges_Clemenceau

extremă stângă, spre acele numite socialiste [...] odată ce, prin dezlănțuirea înspăimântătoare a catastrofe, clasele conducătoare vor apărea în ochii maselor mai incapabile decât le crezuseră ele”; în al treilea rând, va fi „o cascadă a tronurilor”, de pe urma căreia nu vor scăpa decât acei suverani care sunt un fel de președinți de republică ereditari, ca regele Angliei, de pildă, cascadă care va ieși tocmai dintr-un război dezlănțuit de suveranii absoluți. În sfârșit, războiul acesta va grăbi cu 50 de ani ridicarea Statelor Unite la hegemonia morală a rasei albe¹⁷, ceea ce lui i se pare interesant, fiind vorba de experiența unei civilizații noi, fără prejudecăți, fără caste, obiceiuri monarhice sau aristocratice, fără certuri istorice.

În cadrul ședinței Consiliului de Coroană întrunit la Sinaia la 3 august 1914, primul de acest fel în istoria țării, după ce fusese amânat cu aproape două zile pentru ca Take Ionescu să se poată întoarce în țară, se decide aproape în unanimitate că România să urmeze politica de neutralitate față de războiul aflat în desfășurare. Pentru Take Ionescu neutralitatea nu reprezenta, însă, decât prima etapă a unei acțiuni menite în cele din urmă să ducă România în tabăra Franței, Rusiei și Angliei, aceasta fiind, pe plan extern, cea mai sigură cale pentru realizarea idealului național al românilor. În lunile ce au urmat, pe plan intern, în vechea Românie, ca și în Transilvania, mișcarea unionistă din ale cărei prime rânduri va face parte și Take Ionescu, a luat o amploare fără precedent, majoritatea grupărilor și partidelor politice orientându-și activitatea în funcție de un singur obiectiv: reîntregirea țării. Astfel că după manifestarea inițială a opiniei sale pentru neutralitate, doi ani mai târziu, la Consiliul de Coroană din 14 august 1916, el va fi de acord că România să declare război Austro-Ungariei, atunci când operațiile militare o vor permite¹⁸.

În acel timp, Take Ionescu își exprima opinii geopolitice și geostrategice, în articolul cu titlul „Cascada tronurilor”, „La Roumanie”, apărut la 24 august 1914, unde vom lectura prognozele sale, unele contrastând profund cu „optimismul patriotard” al celor mai mulți politicieni ai marilor puteri și, care prognoze, din nefericire se vor împlini în cea mai mare măsură, mai ales în privința ororilor ce vor fi generate de acest conflict, care va deveni global: *Acesta e război de cinci ani. Va intra Anglia, va intra Italia, vom*

¹⁷ Take Ionescu, *Amintiri. Discursuri pentru România Mare*, Editura Fundației Pro, București, 2005.

¹⁸ <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/istorici-si-diplomati-xiv-previziunile-lui-take-ionescu-de-dr-alexandru-popescu-13162020>

intra noi și nu se poate să nu intre și America. Până și Japonia va intra. Va fi vai de omenire!. Și vom vedea alte lucruri mari. Vom vedea multe tronuri prăbușindu-se; vom vedea născând atotputernicia Americii; vom vedea preponderența rasei anglo-saxone; vom vedea omenirea făcând un mare pas spre stânga, spre socialismul revoluționar... Va fi o cascadă de tronuri. Europa va fi republicană... Dar zguduirea generală va fi așa de formidabilă, că o sărăcie groaznică va stăpâni omenirea foarte mulți ani. Dintr-o criză vom intra într-alta.... Trebuie să recunoaștem că previziunile, „avertizările” lui Take Ionescu, de natură geopolitică, se vor îndeplini ad-literam, contrazicând promisiunea Kaizerului, făcută soldaților săi că de Crăciunul lui 1914 vor fi la casele lor¹⁹. Da, au ajuns la casele lor după mai bine de patru ani.

Acțiunile menite a determina intrarea României în război de partea Antantei se intensifică în decursul anilor 1914–1915. În această perioadă, Take Ionescu rostind discursul său antologic din Cameră, în ședințele din 16 și 17 decembrie 1915, cunoscut sub denumirea „Politica instinctului național”, tradus în franceză și engleză și conținând adevărate pagini de antologie, oratorul cercetează înțelesul adânc al marelui război și importanța consecințelor lui, exprimându-și încrederea în înfrângerea finală a Germaniei; apoi, cercetând situația României în acest conflict mondial, afirmă că a sunat ceasul care impune necesitatea ruperii acestei alianțe pentru totdeauna, ca una ce stă în contradicție cu aspirațiile neamului nostru. România va renunța la neutralitate abia la 15/28 august 1916, după ce, cu câteva zile mai înainte, Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de miniștri, semnase Tratatul de alianță cu Anglia, Franța, Italia și Rusia prin care se recunoșteau, pe baza principiului naționalităților, revendicările României față de Austro-Ungaria.

Primul Război Mondial sau Războiul Neamurilor, a fost declanșat în Europa creștină și s-a întins de la 28 iulie 1914 până pe 11 noiembrie 1918. Clarviziunea diplomatului Take Ionescu este tulburătoare prin claritatea și precizia ei. Ca strălucit vizionar, Take Ionescu prevede evoluții militare și politice care vor avantaja România: *Dar de un lucru sunt sigur: că Aliații vor fi definitiv victorioși și că voi vedea cu ochii România Mare. Și ține bine minte: generația mea și a ta va vedea România Mare, dar nu va mai vedea zile bune.²⁰*

¹⁹ Lt. Col. A. Soreanu și C.J. Ciorogaru, *Civilizație și potențial de război*, M.O., Imprimeria Națională, București, 1935, p. 32.

²⁰ „Tăchiță gură de aur”, unul dintre marii oratori ai României, pe care Ion C. Brătianu nu-l putea suferi, document aflat la adresa: <https://www.descopera.ro/istorie/15800664>

Angajarea României în război odată decisă – căci numai alegerea momentului se făcuse sub presiunile Antantei, care amenințase cu nerespectarea ulterioară a drepturilor României la realizarea statului național unitar – a fost totală. În primele 5 luni evenimentele militare legate de acțiunea României s-au derulat însă foarte repede și în defavoarea ei. După lupte deosebit de grele, armatele românești, care trebuiau să apere frontiere prea lungi, cu efective și armament insuficiente, au fost încercuite și respinse de peste tot spre câmpie. La 6–15 decembrie în urma ocupării Bucureștiului, regele, guvernul, corpurile legiuitoare și celelalte autorități de stat se văd nevoite să se retragă la Iași, pe un teritoriu care reprezenta abia o treime din regat și care suporta toată povara războiului. România pierduse 100.000 km pătrați.

În această deosebit de gravă situație, Ion I. C. Brătianu a propus o formulă de guvern național, încă de la finele lui septembrie 1916. Take Ionescu lua parte, în numele partidului său, la ședințele Consiliului de Miniștri, chiar din primele luni ale războiului, ca invitat permanent al guvernului Brătianu. Astfel, el a propus ca Alexandru Marghiloman și Take Ionescu, șefii partidelor de opoziție, să intre în guvern fără portofolii pentru a nu avea răspunderea administrativă. În urma adoptării reformelor în 1917 și a diferențelor de opinii dintre cei doi lideri Ion I. C. Brătianu și Take Ionescu în privința încheierii păcii separate cu Germania, se declanșează criza ministerială în urma căreia Take Ionescu se va retrage din guvern. În urma încheierii Păcii separate cu Puterile Centrale, Take Ionescu este nevoit să părăsească țara, figurând printre primii pe lista persoanelor indezirabile.

Ajungând la Paris la 22 iulie 1918, prima grijă a lui Take Ionescu a fost să risipească falsa atmosferă creată în jurul României și să arate că poporul român se desolidariza de pacea încheiată, cu toată înverșunarea. Prin activitatea sa neobosită, unită cu a celorlalți exponenți români ai emigrației, prin zecile de interviuri și articole publicate în principalele ziare franceze și engleze, prin numeroase conferințe și discursuri rostite în cadrul celor mai înalte instituții ale Franței și nu numai, prin întâlniri și discuții cu cei mai reprezentativi bărbați de stat francezi și englezi, Take Ionescu izbuteste să împărtășe atmosfera nefavorabilă creată în jurul României și să dobândească înțelegerea acestora pentru situația grea în care se găsea izolată țara.

tachita-gura-de-aur-unul-dintre-marii-oratori-ai-romaniei-pe-care-ion-c-bratianu-nu-l-putea-suferi,accesat la data de 30.05.2021.

Datorită existenței emigrației și activității Consiliului național al unității române, înființat de Take Ionescu la Paris, România nu și-a pierdut calitatea de aliată a puterilor Antantei. Bucuria victoriei va fi umbrată de dezamăgirea provocată de Ion I. C. Brătianu, care nu-l va convoca în delegația ce s-a prezentat la Conferința de Pace de la Paris, în vederea reprezentării intereselor României, deși, datorită neostenitei sale activități de propagandă din Anglia și Franța ar fi fost mai mult decât îndreptățit.

Reîntors la București, Take Ionescu reintră în vâltoarea politicii interne. Prima sa grijă, pentru a-și asigura baza electorală, a fost reorganizarea Partidului Conservator Democrat și dotarea lui cu un nou program impus de noile realități. La alegerile din toamnă anului 1919, s-au dus tratative pentru o colaborare cu Liga Poporului a generalului Averescu, a cărei realizare se va înregistra abia în 1920. Colaborarea taciștilor la guvernul Alexandru Averescu s-a făcut în conformitate cu angajamentul luat de general față de Take Ionescu, care a preluat Ministerul de Externe.

Odată obținută consacrarea juridico-diplomatică a României Mari, o prioritate pentru cabinetul condus de Alexandru Averescu a fost crearea unei alianțe defensive a statelor situate între Marea Baltică și Marea Neagră. Această preocupare, justificată de contextul politico-strategic din regiune, devine definitivă în activitatea diplomației românești condusă strălucit de către Take Ionescu. Intrarea sa, ca ministru de externe, în guvernul generalului Averescu (13 iunie 1920) îi va oferi prilejul să înceapă discuțiile necesare cu omologii săi din țările menționate și, în cele din urmă, să realizeze, deși nu în întregime, marele său proiect. Mica Înțelegere avea semnificația unei organizații regionale de state, aliate ale Franței, menită să-și apere interesele în garantarea frontierelor stabilite prin tratatele de pace de la Paris.

Întemeierea Micii Înțelegeri a fost și ultima acțiune politică importantă a lui Take Ionescu. Dorința liberalilor de a reveni la putere, de care nu erau obișnuiți să stea departe prea multă vreme, a precipitat criză politică ce va duce mai apoi la retragerea guvernului Averescu.

Considerat, la acea perioadă, „cel mai autorizat reprezentant al diplomației românești”, Take Ionescu s-a consacrat, pe plan diplomatic, creării unui sistem de alianțe, din care mai făceau parte și Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia și Grecia, a unui bloc „de la Marea Baltică la Marea Egee”, (Intermariumul de azi), care să se opună oricăror acțiuni revizioniste. Din păcate, contradicțiile existente între membrii acestei

alianțe au făcut ca acest proiect să nu funcționeze cum se prevăzuse, astfel încât acesta a fost înlocuit cu acela al creării unui sistem de alianțe bilaterale între Cehoslovacia, România și Iugoslavia, cunoscut sub numele de Mica Înțelegere (Mica Antantă), care își propunea „să promoveze o largă colaborare cu toate țările, pe baza respectării independenței și suveranității naționale, a status-quo-ului teritorial consfințit prin Sistemul de Pace de la Versailles”.

De remarcat că, această inițiativă a constituit, în perioada imediat următoare Primului Război Mondial, o „premieră”, fiind cea dintâi alianță cu caracter regional, „care se baza pe Pactul Societății Națiunilor și urmărea să creeze un climat de pace și securitate în centrul și sud-estul Europei”²¹, anticipând sistemul de alianțe căruia i se va consacra, cu același scop, Nicolae Titulescu în anii următori.

În legătură cu geneza Micii Înțelegeri, alianță regională cu un caracter strict defensiv, Take Ionescu va fi inițiatorul acesteia. Mica Antantă a fost formată în 1920 și 1921 de către Cehoslovacia, România, Regatul Sârbo-Croato-Sloven (denumit Iugoslavia abia din 1929), pentru a se apăra în contra de revizionismul maghiar, amplificat în urma Tratatului de la Trianon și pentru a împiedica întoarcerea Casei de Habsburg la putere.

Mica Înțelegere a fost oficializată prin semnarea succesivă de convenții bilaterale de alianțe între Cehoslovacia și Iugoslavia (14 august 1920), România și Cehoslovacia (Convenția de alianță defensivă româno-cehoslovacă, 23 aprilie 1921) și România-Iugoslavia (7 iunie 1921).

Take Ionescu explica astfel semnarea tratatelor de către România: *Un război nu se termină cu semnarea tratatelor de pace. El se continuă chiar în sufletele popoarelor, iar datoria oamenilor de stat este de a crea și menține o stare a lucrurilor care să convingă pe cei ce ar năzui să răstoarne ordinea nou stabilită de lipsa de sens și chiar de pericolul unei asemenea încercări*²².

La 13 decembrie 1921, regele Ferdinand accepta demisia președintelui Consiliului de miniștri, Al. Averescu, investindu-l pe Take Ionescu cu sarcina formării noului guvern, ca o favoare pentru a netezi drumul spre guvernare liberalilor. După o guvernare de o lună, guvernul Take Ionescu

²¹ Alexandru Popescu Istorici și diplomați (XIV). Previziunile lui Take Ionescu, document aflat pe adresa de internet <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/istorici-si-diplomati-xiv-previziunile-lui-take-ionescu-de-dr-alexandru-popescu-13162020>.

²² Mica Antantă (1920–1938), document aflat pe adresa de internet <https://www.unitischim-bam.ro/mica-antanta/>, accesat la data de 30.01.2021.

primește votul de blam și este nevoit să se retragă. Take Ionescu va pleca pentru a se recrea în Italia, fapt necesar, după cum îi mărturisese într-o conversație particulară contelui István Tisza, prim ministru al Ungariei, pentru a putea funcționa optim și pentru a se detașa de convulsiile politice interne. Vestea încetării din viață la 21 iunie 1922, într-un sanatoriu din Roma, a celui care a fost Take Ionescu a produs în toată țara consternare. Abia atinsese 63 de ani. A fost înmormântat în curtea mănăstirii Sinaia, după cum și-a dorit șeful guvernului, Ion I. C. Brătianu.

Rămân emblematic, pentru rolul jucat de Take Ionescu în realizarea României Mari, cuvintele marelui său rival, Ion I. C. Brătianu, care, în cuvântarea prilejuită de trecerea sa la cele sfinte, recunoștea că în făurirea României Mari, *mare a fost rolul său*²³.

Complexitatea activității sale politice și diplomatice, polivalența personalității sale au suscit de-a lungul timpului un interes destul de moderat. În această direcție există o serie de articole și studii, capitole în lucrări de specialitate, monografii, apărute cu predilecție după anii '90, care au reliefat diferite aspecte ale vieții sale precum originea, formarea sa intelectuală, specializarea, concepțiile și ideile sociale, economice, politice, activitatea politică și diplomatică.

Din păcate, amintirea sa a ajuns a se reduce la repetarea doar a câtorva sintagme care nu ating esența unei identități remarcabile. Dacă în perioada interbelică numele său a continuat a fi menținut de către apropiații săi în actualitatea vremii, după cel de al Doilea Război Mondial numele său a intrat într-o uitare impusă, întreruptă pe alocuri, dar cu restricții ideologice precise.

În prezent, Take Ionescu se confruntă cu aceeași uitare/necunoaștere, spre Take Ionescu întorcându-se, în special, doar cei interesați în mod deosebit de acele timpuri. Din păcate, aceștia sunt tot mai puțini.

Bibliografie:

- [1] Alessi A.P. și Popu M., *Rezbelul Orientale*, Editura lui Paul Ciselar, Gratz, 1879;

²³ Georgeta Tâmpescu (Luca), *Take Ionescu-omul politic și diplomatul*, teză de doctorat, Facultatea de Istorie și Geografie, Suceava, 2015, disponibil online pe site-ul: https://usv.ro/fisiere_utilizator/file/Doctorat/2015/rezumate/Rezumat_Timpescu.pdf, accesat la data de 30.01.2022.

- [2] Argetoianu, C-tin, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri*, vol. II, V, Editura Humanitas, București, 1991;
- [3] Bitoleanu, Ion, *Din istoria României moderne (1922–1926)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981;
- [4] Bouleanu Elisabeth, *Moartea lui Take Ionescu: marele om politic a fost ucis în Italia, de o banală porție de stridii*, adevărul.ro;
- [5] Căpreanu, Ioan, *Istoria partidelor politice românești (1859–2002)*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2009;
- [6] Ducă, Ion, G., *Memorii*, vol. I, II, ediție de Stelian Neagoe, Editura Expres, București, 1992;
- [7] ***, *Enciclopedia României*, vol I, Statul, Imprimeria Națională, București, 1938;
- [8] Peneș, Gabriel, *Take Ionescu și Partidul Conservator–Democrat (1908–1912)*, Editura Monteoru, București, 1998;
- [9] Popescu Alexandru, *Istorici și diplomați (XIV). Previziunile lui Take Ionescu*, document aflat la adresa de internet <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica>;
- [10] Scurtu Ioan (coord.), *Istoria României între anii 1918–1944*. Culegere de documente, Editura Didactică și Pedagogică, 1982;
- [11] Lt. Col. A. Soreanu și C.J. Ciorogaru, *Civilizație și potențial de război*, M.O., Imprimeria Națională, București, 1935;
- [12] Tâmpescu (Luca) Georgeta, *Take Ionescu-omul politic și diplomatul*, Teză de Doctorat, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Facultatea de Istorie și Geografie, suceava, 2015;
- [13] Take, Ionescu, *Amintiri. Discursuri pentru România Mare*, ediție de Nicolae ȘerbanTanașoca, Editura Fundației Pro, București, 2005;
- [14] ***, *Politica externă a României Mari în dezbateri parlamentare (1919–1939)*, Editura Mondograf, Constanța, 1995;
- [15] ***, *Viața politică în România, 1918–1921*, Editura Politică, București, 1976;
- [16] ***, Mica Antantă (1920–1938), <https://www.unitischimbam.ro/mica-antanta/>.

Surse internet:

- [17] <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/istorici-si-diplomati-xiv-previziunile-lui-take-ionescu-de-dr-alexandru-popescu-13162020>;
- [18] <https://glasul.info/2015/05/25/in-25-mai-1894-au-fost-condamnati-la-cluj-memorandistii/>;
- [19] https://usv.ro/fișiere_utilizator/file/Doctorat/2015/rezumat/Rezumat_Timpescu;
- [20] http://encicpediaromaniei.ro/wiki/Jacques_Ancel;

- [21] <https://www.romfilatelia.ro/ro/tratatele-de-pace-de-la-paris-1919-1920/>;
- [22] https://en.wikipedia.org/wiki/William_Ewart_Gladstone;
- [23] https://en.wikipedia.org/wiki/Georges_Clemenceau;
- [24] <https://www.descopera.ro/istorie/15800664-tachita-gura-de-aur-unul-dintre-marii-oratori-ai-romaniei-pe-care-ion-c-bratianu-nu-l-putea-suferi>;
- [25] <https://www.descopera.ro/istorie/15800664-tachita-gura-de-aur-unul-dintre-marii-oratori-ai-romaniei-pe-care-ion-c-bratianu-nu-l-putea-suferi>;
- [26] <https://historia.ro/sectiune/general/armata-romana-in-preajma-primului-razboi-mondial-569500.html>;
- [27] https://ro.wikipedia.org/wiki/Categorie:Trecători_din_Carpati;
- [28] Wikipedia.
- [29] <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/istorici-si-diplomati-xiv-previziunile-lui-take-ionescu-de-dr-alexandru-popescu-13162020>

